

Armastus oma juurte vastu

Mul on üks põnev sõbranna. Kes räägib päriselt oma lastega võru keeles, kes on korraldanud võrukeelseid laulupidusid, kirjutanud võru-eestikeelseid lasteraamatuid ning kannab uhkuse ja missiooniga edasi võru kultuuri. Nüüd on ta ühe hullu idee eesotsas, mida saab kogeda augusti alguses Mooste Folgikojas – „Suidsusannasümfoonia“, tõlkes siis suitsusaunasümfoonia. Aga see on vaid jäämäe tipp. Kogu selle kodukandiarmastuse väline väljendus. Mis on seespool? kodukandiarmastuse väline väljendus. Mis on seespool?

Kuidas sündis idee teha „Suidsusannasümfoonia“?

Ma armastan algriimi! See paneb sageli mu kujutlusvõime tööle. Suidsusannasümfoonia sõna ütles esimesena välja hea näite- ja ajakirjanikust sõber Rahmani Jan ühe jutuajamise käigus. Ütles ja tõenäoliselt unustas. Mina aga ei saanud öösel magada: unistasin sellest, kuidas oleks võimalik mulle tuttav ja armas suitsusaunaõhkkond ja -helid (vihamatsud, vee solin, higi tilkumine, leili susin...) võtta kaasa kontserdisaalis toimuvasse nüü-

dis- ja pärimusmuusikat ühendavasse muusikalisse etendusse.

Õigupoolest arvan ma, et algriiim ei ole ainult kirjandusse sobiv mõiste – algriiim tähendab kordumist, asjade omavahelisi seoseid, rütmi, loogilist minekut ühest teiseni. Ja peale luule või laulu võivad need omadused teha ilusaks ka elu.

Kuidas selle lavastuse lavaletoomine kulgenud on?

„Suidsusannasümfoonia“ on tegelikult sündinud ja kasvanud pikkamööda. Nagu lapsed. Minu

---

Ja peale luule või laulu võivad
need omadused teha ilusaks ka elu.

tööd kultuurikorraldajana on alati saatnud laste kasvatamine – noorest täiskasvanust peale on mul ikka olnud neid mõni. Ma ei ole kunagi unistanud suurest perest, aga ometi on pidanud mulle sündimist heaks valikuks kokku viis last. Nii et elu lastega jätkub pensionieani välja!

Sümfoonia mõte sündis, kui praegu viiene Anni, mu neljas laps, oli aastane. Ja koos temaga kasvas mõte, mis juhatas tegudele, valmistas ette olulisi kohtumisi (nii mõnigi neist toimus saunas) ja kokkuleppeid. Loomulikult on viimane aasta olnud korralduse mõttes kõige intensiivsem, kuid korraldada ei oleks midagi, kui mõte muusikasündmusest, mis toob suitsusaunamaailma kontserdisaali, ei oleks saanud kasvada nagu laps.

Muide, selle nelja aasta jooksul jõudis meie perre laekuda veel viieski laps, Uku. Olen päris põnevil, mis asjad koos temaga kasvamas on!

Praegu aitan ma Eesti Filharmonia Kammerkoori selle muusikalavastuse toimumiseelses saginas. Toetuste hankimise aeg on läbi, helilooja Märta-Matis Lill on loonud muusika, lavastaja Tarmo Tagamets koos kunstnik Liisa Soolepaga on teinud omad

plaanid ning nüüd toimetame korraldustiimis, et loominguuline meeskond koos dirigendi-muusikajuhi Kaspars Putniņši, koori, näitlejate ja solistidega saaks näidata publikut paeluvat suurepärasest tulemust.

Räägi meile suitsusaunast...

Suitsusaun on koht, kus saavad puhtaks nii ihu kui hing. Sauna kütmine, saunas käimine ja seal tervise parandamine, samuti vihtade tegemine on ka tänapäeval võrokeste eluringi osa.

**Suitsusaun kuulub
ikka maamaja või talu
juurde ja sel on mitmeid
rolle ja tähendusi.**

Isegi moodsate pesemisvõimlustega maamajapidamistes on tal oma oluline koht. Saunaga on seotud terve hulk teadmisi ja oskusi, nagu sauna ehitamine, selle õige kütmine, saunakombed ja saunas liha suitsutamine. Vanal ajal algas ja lõppes suitsusaunas inimese eluring – saunas sünnitati ja sinna viidi surijad. Täna on sellest alles küll vaid pärimus...

Saun ja saunatavad iseenesest on aga tuntud kõigi lääneme-

resooime rahvaste juures. Eestis olid suitsusaunad kasutusel muidugi Võromaal ja Setomaal, aga ka Ida-Eestis (Virumaa, Tartumaa), läänesaartel ja looderannikul. Tänapäeva Eestis võib suitsusaunu leida aga kõige enam praegustes Põlva ja Võru maakonnas – seal asub ka Vana-Võromaa, mille suitsusaunakombestik on kantud UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja.

Eesti suitsusaunade puhul on selgelt märgatavad erinevused eri piirkondade vahel. Oma moodi on nii saunaplaanid, ahjud kui muidugi kombed ja tavad. Pärimuse uurijate arvates on Lõuna-Eestis olemas teatav saunakultus: seda on peetud pühaks paigaks ja säilinud on palju saunaga seotud uskumusi. Kagu-Eestis kuuluvad saunakommete hulka näiteks tervitus- ja tänusõnad ja muud kombed, mida mujal Eestis täheldatud pole. Need on seotud just suitsusaunaga – teistsuguses saunas käies kaotavad need oma tähenduse ja tõenäoliselt ka mõju. Näiteks on meil kombeks sauna astudes soovida jumalat sekka („jummal sekkä!“) ja sellele vastatakse „jummal hää miis!“.

Saun on aja mahavõtmise, enese sisse vaatamise, terve olemise ja tervenemise ning oluliste inimestega koosolemise koht.

Suitsusaunas on käidud minu kodukandis põlvest põlve ja tugevad perekondlikud sidemed hoiavad kombeid tänase päevani. Küllap ikka ongi suitsusaun parem kui mõni muu saun!

Mis tähendus on suitsusaunal sinu jaoks?

Suitsusaun on mulle oluline koht. Tõenäoliselt olen ma oma suitsusaunakommete ja -harjumustega üsna keskmine võrokene, kelle jaoks on saunal tähendus nii ihu kui hinge puhastamise mõttes. Saun on aja mahavõtmise, enese sisse vaatamise, terve olemise ja tervenemise ning oluliste inimestega koosolemise koht. Sinna tuleb minna rahuliku meelega, jättes seljataha argised mured ja vastuolud teiste inimeste ja maailmaga.

Saun on koht, kus olen oma elus teinud nii mõnegi otsuse

ja kus olen sõprade ja mõttekaaslastega arutanud avaramaid mõtteid ootavaid asju. Sest suitsusaun on ainult väljast vaadates väike

hoone – tegelikult mahub tema sisse terve universum!

Suitsusaunas käimiseks võetakse aega, kella seal ei vaadata ja parimal (ja mulle meeldivaimal juhul) venib saunaskäik pikaks-pikaks.

Saun on nagu ajamasin, koht, kus aastaarv ei oma tähtsust ja kus sinna siseneja võib end soovi korral leida nii minevikust kui tulevikust. Saunal on ükskõik, kas on valimised, laulupidu või jaanipäev, kas internet on olemas või kas lennuk on lihtsalt sõna eeposes või inimeste sõidutamise riist – tema juurde minnes on inimesed ikka ainult ja lihtsalt inimesed. Alasti aja ja oma kaaslaste ees.

Mitte asjata ei võta „Suidusannasümfoonia“ lavastaja Tarmo Tagamets lavastust kokku lausega „luvvas Ilma ja mõstas Inemiisi“. Tarmol on õigus, suitsusaun ühendab endas lihtsa iseenesestmõistetavusega argist ja igavikulist.

Mida tähendab sinu jaoks võro keel ja kultuur?

Võro keelt räägivad võrokeseid, kes elavad Vanal-Võromaal, mis asub praegustes Põlva ja Võru maakonnas. Võrokeste igapäevaelu on seotud võro kultuuriga, mille oluline osa on ka näiteks suitsusaunakultuur. Võrokestega

seostatakse külalislahkust, otsekohestust, usaldavust, huumorit. Ja nende hindätiidmise (identiteedi) põhialus on nende keel. Võrokeseid ise peavad end eestlasteks, kel on kaks keelt. Igal võrokesele on tõenäoliselt oma standardlause, millega üllatada neid, kes paluvad midagi võro keeles öelda, näiteks „kakk ikk raan“ (öökull nutab remelgal, oksal) või „maka, maka, ma ka maka!“ (maga-maga, ma ka magan).

Võro keel on keel, milles ma peamiselt elan.

Kasutan seda palju oma töös ja kogu aeg oma kodus. Ka mu mees on võrokene. Nii ongi juhtunud, et ka meie lapsed räägivad võro keelt vabalt esimese keelena. Kahjuks ei ole see tänapäeval enam väga harilik. Liiga sageli küsitakse meilt küsimusi (sageli sulaselges võro keeles!) nagu „kuidas ta teil koolis hakkama saab?“ või imestatakse „nii väike ja juba räägib võro keelt!“ Võro keel on inimeste teadvuses sageli täiskasvanute keel. Eks me ole oma perekonnaga nagu müüdimurdjad. Mitmekeelsete laste uuringud ja ka meie oma

elu tõestavad, et mitu keelt on eelis, mitte probleem.

Ka oma lasteraamatutes „Suur must koer. Suur must pini“ ja „Vana katkine kass. Vana katskinõ kass“ ei ole ma mööda saanud mitmekeelsusest. Väikelastele mõeldud raamatu tekstimaht on võimaldanud raamatusse kaks keelt – võro ja eesti – kõrvuti panna ning see annab lugejale julgust proovida lugeda ja mõista ka võro keeles, rääkimata sellest, et iga keel on omaette maailm ja kannab endas midagi ainulaadset. Kohe-kohe on ilmumas mu kolmas eesti-võrokeelne raamat krutskilise tita juhtumistest.

Keel, mille juures põlvkondade ja aastasadade kaupa püsitakse, hoiab üksteisele lähedal endiseid ja tulevase põlvi. Ilma nende sidemeteta elamine teeb inimese kurjaks ja õnnetuks.

On väga tähtis teada, kuidas tema vanavanemad mõtlesid.

Osates nende keelt, on ka nende mõtted meile arusaadavad. „Kiil, miä luu ala juurõ, omgi tuu luumisõ kiil,“ seob mu hää kolleeg

Saare Evar ühes oma luuletuses kokku juured, keele ja loomise väe.

Kuidas see juhtus, et võro kultuuri edasi kandmine on sinu missiooniks ja kutsumuseks saanud?

Tegelikult ma lihtsalt elan ja teen seda, mida õigeks pean. Ja elu ise viib meid kokku õigete inimestega ja toob ette võimalusi, mida vajame. Aga jah, lugu iseenesest on järgnev. Tüüpilise võrokeseena kasvasin kodus, kus „vanad inimesed“ omavahel kohalikus keeles kõnelesid. Lastega püüti ikka „rääkida“. Ometi omandasin passiivse võro keele oskuse nagu enamik võrokese. Noore täiskasvanuna Võru linnas tööd otsides sattusin Võro Instituuti töövestlusele, mida tookordne juht (ja hilisem kolleeg ja sõber) Kama Kaido viis läbi võro keeles. Endalegi üllatuseks suutsin selles keeles talle vastuseid anda ja sain ka tööd. Nüüd olen ses asutuses eri ametikohtadel ja eri projektidega töötanud paarikümmend aastat.

Tundub, et uute väljakutsete vastuvõtmiseks ei olegi mõnikord vaja töö- või elukohta vahetada, need võivad meid trehvata seal, kus me oleme! Nii tulid minu juurde erinevad kirjandus- ja tõlkimis-

projektid, võro-eesti kakskeelsuse teemad, võrokeelsete Jänku-Jussi multikate tegemine ja viimase kümne aasta jooksul kõige enam aega võtnud võrokeelse laulupeo Uma Pido vedamine.

Ja siis, kui tundus, et Uma Pido on minu paat ja ma olen kui muinasjutu paadimees, kes oma ametist vabaks ei saa, sest pole kellelegi mõla edasi anda... sündis meie perre viies laps Uku ja leidis ka armas kolleeg Merike Tigas, kes Uma Pido paadi haldjas olla tahtis.

Nüüd on mul jälle aega laste kõrvalt osakoormusega tööd teha

ja see aeg on rõõmuga pühendatud „Suidusannasümfooniale“ ja paarile südantsoojendavale kirjastamisprojektile.

Paljud räägivad 40 eluaasta piiri ületades ja 50. tähtpäevale lähenedes eluenergia kahaneemisest. Mina mitte. Tunnen hoopis, et energiat on piisavalt, kuid lõpuks ometi suudan seda mõistlikult jagada – rapsin vähem ja julgen rohkem ka „ei“ öelda, kui pakutav ei ole see, millega tegeleda tahaksin. Tööandjale

Eks me ole oma perekonnaga nagu müüdimurdjad.

olen tänulik paindliku tööaja ja kaugtöövõimaluste eest – kasutan mõlemaid päris usinalt. Lisaks boonustele sisaldab sellisel viisil töötamine ka väljakutseid, nagu enesedistsipliin kodus töötades (no küll tahaks töötamise asemel kraamida, kui tolmurullid nurkadest vastu vahivad!), palju katkestusi näiteks kõrvaltoas mängivate laste tõttu, pidev kohanemine juhuslike kaugtöökohtadega kohvikutes või raamatukogudes ning muidugi selge piiri tõmbamine isikliku ja tööaja vahele.

Millised on sellise väikese kultuurikillukese – nagu võro keel ja kultuur praegu – katsumused ja mis on tugisambad?

Võro keel on oluline osa võrokeste kultuurist. Seda oskab või õigemini väidab end oskavat 2011. aasta rahvaloenduse järgi 75 000 eestimaalast. See on suur hulk inimesi, kuid kui uurida igapäevast keelekasutust või võro keele kõnelemist noorte hulgas, siis on pilt veidi kurvem. Keeleteadlased ütlevad, et võro keel elab kirjelduste „käimasolev keelevahetus“ ja „tõsiselt ohustatud“ piirimail. Ja nii see ongi – keel, mida võrokesed ühest küljest armastavad ja oma peamiseks eripäraks peavad, on teisalt taandumas igapäevasest

kasutusest, eriti nooremate põlvkondade hulgas.

Samaaegselt käib kaks protsessi: keeleoskuse vähenemine ning teisalt selle keele ja temaga kaasaskäiva kultuuri populaarsuse tõus. Kumb kumma võidab, on raske ennustada. Mõnikord olen segaduses ega teagi, kas olen aktiivne osaline võro keele pidulikel ja suurejoonelistel matustel või uhkel pulmapeol, kus võro keel ja kultuur õnnelikult kaasajaga paari pannakse. Aga tähtsam, kui olla võitjate poolel, on olla oma südame jaoks õiges kohas.

Kui meil läheb hästi – ja see on täiesti võimalik –, siis seepärast, et kodukohatunne, vajadus oma juurte järele võidab üleilmastumise vägeva kutse ilma selle kutsega tülli minemata. Kui meil läheb hästi, siis on selles süüdi meie võro keel, metsakeel: „Võro kiil omgi nigu mõts, ei sünnü ussaiida, kultuuri. Mõtsakiil. Võro keeleh om sammamuudu hää olla ku mõtsah,“ ütleb Jaan Kaplinski oma raamatus „Mõtsa ja tagasi“. Olen nõus Valdur Mikitaga, et mets ja teadvus on eestlaste jaoks sünonüümid. Kui meil läheb hästi, siis seetõttu, et meile jääb alles metsa ja talusid, kus veeta metsakeelt osates nii metsik noorus kui vanaduspõlv.

Oma unistused eelkirjeldatud metsikusest kirjutasin kokku oma järgmisse lasteraamatusse, mis räägib luukere Juhanist, kes veedab oma pensionipõlve metsatalus (ilmselt Võromaal) koos taadu, memme ja nende lapselastega.

Milline on elu Võromaal 2019? Mis on eriti hästi ja mis saaks kõige enam paremini olla?

Elu Võromaal, aga ka mujal Eestis on nagu elu rahulikus oasis kesk eaturvalist maailma. Me ei võistle mõnede teiste maailma paikadega majanduslikus edus, aga me oleme rikkamad, kui me arvame. Meil on metsad, talud ja suitsusaunad, meil on puhas õhk, vesi ja palju ruumi. Me oskame kasvatada (vähemalt) kartuleid ja kanu ning kui talvel on teedel tuisuvaalud või jääväli, siis see ei ole katastroof, vaid harilik elu.

Ka elekter võib nädalaks rahulikult ära minna ja me jääme ikka ellu.

Kui ma midagi kardan, siis seda, et me ei pane tähelegi, kui elektri asemel „läheb ära“ meie oma keel koos sellele omase mõtte- ja elulaadiga. Ja kui ta kord läinud on, nõuab tema sisselülitamine meilt võimatut. ▶